

Usmena književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Derenčinović, Eli

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:410054>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Eli Derenčinović

Usmena književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Odsjek za kroatistiku

Eli Derenčinović

JMBAG: 0009082522

Usmena književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski sveučilišni studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentorica: prof. dr. sc. Estela Banov

Rijeka, 20. lipnja 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU

Kojom izjavljujem da sam završni rad pod naslovom *Usmena književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog* izradila samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Estele Banov.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način sam citirala i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Eli Derenčinović

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Hrvatski narodni preporod	2
3. Interes za usmenu književnost za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda.....	3
4. Ivan Kukuljević Sakcinski	6
5. Zapisi usmene književnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskog	9
5.1. Stihovani zapisi.....	11
5.2. Prozni zapisi	17
5.3. Predaje o vilama kao etnografska građa	19
6. Zaključak.....	23
7. Literatura	25
7. 1. Građa	25
7. 2. Literatura	25
SAŽETAK.....	27

1. Uvod

U ovom ćemo se završnom radu pod naslovom *Usmena književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog* usmjeriti na važnost usmene književnosti u razdoblju narodnog preporoda i to ponajviše u djelima Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Kukuljević pripada preporodnom razdoblju pa su tako i njegova djela prepuna romantičarskih obilježja i ilirskih ideja.

U poglavlju *Hrvatski narodni preporod*, istaknut ćemo važnost toga razdoblja i omogućiti uvid u kontekst pod kojim su nastala Kukuljevićeva djela. Hrvatski narodni preporod je nacionalni, kulturni i politički pokret u Hrvatskoj u razdoblju od 1835. do 1848. godine. U tom razdoblju započinje interes za narodna vjerovanja i usmenu književnost. Nakon toga slijedi *Usmena književnost za vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda* u kome se pobliže opisuje zanimanje za sakupljačku djelatnost.

Nakon kratkog pregleda razdoblja i upoznavanja autora, započinjemo s poglavljem *Interes za usmenu književnost*. U tom ćemo poglavlju posebnu pažnju usmjeriti na Vraza i Kukuljevića. Oba su književnika sakupljala i njegovala usmenu književnost. Zalagali su se za što vjernije zapisivanje usmene građe, isticali su potrebu za načelom izvornosti te zadržavanjem autohtonog, narodnog izraza i stila. Možemo ih smatrati predvodnicima organiziranog sakupljanja i objavljivanja usmene književnosti. Osim Vraza i Sakcinskog, kratko ćemo predstaviti i ostale važne sakupljače i njihova djela toga razdoblja.

Nadalje, analizirat ćemo Kukuljevićevu zbirku *Pěsme: s dodatkom narodnih pěsmah puka harvatskoga*.s naglaskom na pjesme s gradišćanskohrvatskog područja. Time se širila svijest o povezanosti hrvatske kulturne baštine. Osim stihovanih zapisa, analizirat ćemo i one prozne. Izdvojit ćemo one zapise iz njegovih putopisa i predaja. Kukuljević je svoje zapise objavljivao u *Danici Ilirskoj* (1842. - 1846.), a kasnije u *Arkivu*. U svojim je putopisima opisivao ljude i krajolik, ali i njihove običaje. Putovanja su mu omogućila upoznavanje s usmenom književnom baštinom i tradicijom. Veliki interes pokazao je prema predajama o vilama. O njima ćemo detaljnije govoriti u zasebnom poglavlju *Predaja o vilama kao etnografskoj građi*. Razvrstao je tradicije o vilama te ih je podijelio na zračne, zemne i vodene. Uz predaje o vilama, zapisao je i brojne pjesme, a pjesme o vilama svrstao je u jedinstvenu grupu pjesama pod nazivom *Bajoslovne*.

I naposljetku ćemo u posljednjem poglavlju *Zaključak* sumirati rezultate rada.

2. Hrvatski narodni preporod

Hrvatski narodni preporod je nacionalni, kulturni i politički pokret u Hrvatskoj u razdoblju od 1835. do 1848. godine. Osnovna zadaća pokreta bila je nacionalna integracija koja je nacionalno-političkim i kulturnim radom nastojala obuhvatiti sav hrvatski narod. Pripremna faza započela je 1790., dok je sam preporodni pokret, pod nazivom ilirski pokret, započeo 1835. Do 1848. pokret je ostvario svoj osnovni cilj te je dao razne poticaje za osnivanje raznih institucija.

U ovom razdoblju započinje intenzivniji interes za narodna vjerovanja i usmenu književnost. Najvažniji i najmoderniji pristup usmenoj književnosti započinje časopisom *Kolo*. *Kolo* su pokrenuli Stanko Vraz, Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović. Ljudevit Vukotinović u raspravi *Tri stvari knjiženstva* objavljenoj u 3. svesku *Kola* 1843 ističe kako su se zalagali za vjerno bilježenje svega onoga što je narodno te pridavali važnost narodnoj poeziji:

Narodne naše pjesme najbolje su pravilo, polag kojega se ravnati imamo (...) U to ime treba narodne basne i pripovjedke sakupljati, i iz njih učiti, kakve pričice, i kakav način pripovjedanja narod imade. (Bošković-Stulli, 2006: 95-96)

Narodne se priče sve češće pojavljuju u novinama, dok se u putopisima i izvješćima prepričavaju lokalne predaje ili se opisuju običaji i vjerovanja.

3. Interes za usmenu književnost za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda

Maja Bošković-Stulli u prvoj je knjizi *Povijesti hrvatske književnosti* predstavila interes za usmenu književnost u razdoblju narodnog preporoda. Među primjerima iz usmene književnosti ubrajaju se i narodne priče, pripovijetke, bajke i basne. Sve je veća djelatnost vezana uz usmeno pjesništvo, njeno sakupljanje i nastajanje. Stoga sakupljačka djelatnost i usmena književnost postaju temelj hrvatskog narodnog preporoda i rada preporoditelja. Autorica ističe kako se u prvim desetljećima 19. stoljeća javlja interes za narodnu usmenu književnost. Nadalje donose pregled događaja i početak sakupljačke djelatnosti tog razdoblja (Bošković-Stulli, 1978: 275-323).

Jernej Kopitar bio je među prvima koji je tragao za hrvatskim usmenim pjesmama. Zahvaljujući Maksimilijanu Vrhovcu, dobiva nekoliko takvih tekstova. O tome obavještava slovačkog slavista i začetnika slavenske filologije Jozefa Dobrovskog. Vrhovac 1813. godine poziva na prikupljanje svih narodnih pjesama i poslovice na „horvatskom i slavonskom“ narječju. Prikupljene pjesme i poslovice bile su zapisane u okružnici koja je, kako autorice navode, pretiskana u 24. broju *Danice ilirske* 1837. godine (Bošković-Stulli, 1978: 275). Osim narodnih pjesama, okružnica je sadržavala i uspomene na običaje, znanja i svijest naroda. Pobudila je svijest o vlastitom jeziku i tradiciji te je poticala nastanak zbirke poslovice te usmenih i pučkih pjesama. Te su narodne poslovice, pjesme i izreke odgovarale prosvijetiteljskom duhu narodnih preporoditelja. Među sakupljačima narodnog blaga bili su i župnici Franjo Kordić, Ladislav Forko i Tomaš Mikloušić.

Nikola Bonifačić Rožin pripremio je za tisak neobjavljenu Koritićevu zbirku, zajedno s "rukopisnim zbirkama poslovice i zagonetki Ljudevita Gaja, Stanka Vraza, Ferde Rusana, Ivana Kukuljevića, Vjekoslava Babukića, Mirka Bogovića, Frana Kurleca, Jakoba Volčića, Josipa Pavlovića i drugih" (Bošković-Stulli, 1978: 277). Poslovice i uzrečice iz tih zbirki srodne su onima koje su i danas u opticaju. Tomaš Mikloušić objavljuje 1821. godine knjigu *Izbor dugovanj vsakoverstneh* u kojoj ističe važnost prikupljanja narodnih pjesama i poslovice. Nadalje Ignac Kistijanović objavljuje *Šegave pripovesti* koje sadrže mnoštvo pjesama, zagonetki, šala, poslovice i basni. Među njima pronalaze se i primjeri narodnih priča koje su jezično i stilski prilagođeni.

Razdoblje romantizma u hrvatskoj književnosti bilo je usmjereno na usmenu tradiciju vlastitog naroda. *Danica ilirska* već je u početku objavljivala "prijevode članaka stranih pisaca o slavenskom narodu i njihovoj poeziji" (Bošković-Stulli, 1978: 279). Među njima se ističe Herderov tekst *Slavenski puki* u kojem pisac veliča slavenske narode i poziva ih na prikupljanje različitih

usmenih oblika. Iste godine, ali nešto kasnije Ljudevit Gaj je napravio slobodan prijevod uvoda iz zbirke pjesama Josefa Wenziga *Slawische Volkslieder*. Dvije godine nakon osnutka *Danice*, poziva se na prikupljanje narodnog blaga, ali i na objavljivanje narodnih pjesama na narodnom jeziku.

Interes za usmenu književnost započinje ukrajinskim slavistom Izmailom Sreznjevskim koji objavljuje nekoliko pjesama iz Istre i Hrvatskog primorja kao i nekoliko balada za koje ističe da ih je kazivala „Bosanka iz Senja“. Tu je baladu Nikola Tommaseo preveo na talijanski i naznačio da je „bosanska“, dok je ta ista balada u Hrvatskoj uvrštena u zbirku Dragutina Rakovca" (Bošković-Stulli, 1978: 281).

Zatim autorica izdvaja Ljudevita Vukotinovića koji je svojim stajalištem o narodnoj poeziji bio vrlo blizak Stanku Vazu. Navodi da se zalagao za čistu narodnu poeziju te da je prvi poveo raspravu o folklorizmu koji se ponešto razlikovao od onog pojma iz 18. stoljeća. Ilirski patriotski folklorizam razlikovao se od tradicijskih funkcija jer je "prenosio folklorne pojave u drugi oblik postojanja" (Bošković-Stulli, 1978: 301) Takav oblik bio je karakterističan za hrvatski narodni preporod.

Osim Ljudevita Vukotinovića, istaknule su Luku Ilića Oriovčanina i njegovo djelo *Narodni slavonski običaji* (1846.) koje je bilo slično onome Mate Topalovića *Tamburaši* (1842.). *Narodni slavonski običaji* ipak se ističu svojim naprednijim prikazivanjem usmene tradicije. Sadrži usporedbe hrvatskih običaja s onim drugih naroda, bogate opise običaja i tradicije što uspostavlja odnos ne samo s folkloristikom već i s etnologijom. Umetnuo je mnogo „tekstova narodnih pjesama, pripovijedaka, predaja, napitnica, zdravica, čestitki sve povezano s određenim prigodama u životu.“ (Bošković-Stulli, 1978: 304-305)

Dio narodnih pjesama vezujemo uz djelo Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*, dok su rukopisne ivanjske narodne pjesme Ivana Mažuranića objavljene posthumno. Prije no što se dotaknemo Vraza i Sakcinskog, nezaobilazna ličnost koju treba spomenuti je Ljudevit Gaj. On je jedan od najvažnijih predstavnika preporodnog doba te je preko *Danice* poticao na sakupljanje narodnih pjesama. Među njegovim rukopisima našle su se brojne narodne predaje, pjesme, pripovijetke. Stoga je Gajeve rukopisna ostavština vrlo bogata. Izbor koji je objavljen 1973. godine sadržavao je sve Gajeve pronađene narodne pjesme. Taj izbor sadrži i njegova *Pitanja* u kojima napominje i ističe za čime bi se sve trebalo tragati. Ta sedamdeset i tri pitanja vezana su uz sve ono što može proširiti znanje o „zavičaju i široj domovini, o njezinoj povijesti, prirodi, jeziku i

folkloru.“ (Bošković-Stulli, 1978: 290) Upravo se zbog rodoljubnog i znanstvenog interesa smatraju jednim od temeljnih djela naše folkloristike.

I naposljetku treba istaknuti dva autora čija je književna i sakupljačka djelatnost izrazito bliska i isprepletena. Stanko Vraz je na području hrvatskih i slovenskih krajeva, prikupljao, bilježio, proučavao i opisivao običaje. Svoje putovanje bilježio je u člancima *Beli Kranjci* i *Put u gornje strane*. Izdao je brojne zbirke te istaknuo važnost izdavanja narodnih pjesama. Znatno dio Vrazove usmenoknjiževne građe čuva se u njegovim rukopisima. Iako za života nije uspio objaviti zapise narodnih pjesama, iz njegovih članaka u *Kolu* možemo iščitati njegovo viđenje narodne poezije. Nije zahtijevao da jezik narodne poezije bude uzor već da dopre do naroda. Podjednako se zauzeo za objavljivanje štokavskih, čakavskih i kajkavskih narodnih pjesama. Osim hrvatskih, objavljivao je i bugarske te makedonske pjesme.

Bilježenjem narodnih pjesama nisu se bavili samo preporoditelji već i drugi. Stoga možemo zaključiti kako je preporodno razdoblje bilo ključno za okretanje prema tradiciji i traganjem za usmenom književnošću. Prema kraju razdoblja sve je veća zainteresiranost puka te je time i sve veći broj sakupljenih pjesama, zbirki i njihovih reprodukcija. To je razdoblje kojim započinje sustavno istraživanje usmene poezije. Time pisana književnost u usmenoj ima izvor nadahnuća, a temeljne je tradicijske žanrove, kao što su „ pripovijetke i predaje, epske i lirske pjesme, poslovice zagonetke, i drugo“ (Bošković-Stulli, 1978: 322) bilo moguće prikazati, obuhvatiti i razmotriti tek onda kada su tekstovi usmene književnosti bili zapisani.

I naposljetku treba istaknuti utjecaj Johanna Gottfrieda Herdera. U svojoj studiji *Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju Danice ilirske*, Vlasta Švoger ističe važnost i utjecaj Herderovih ideja na hrvatske preporoditelje. Navodi kako su njegove ideje usmjerene na:

(...) važnost materinjeg jezika, narodne kulture i naročito narodnog stvaralaštva, među kojim posebno mjesto zauzima narodno pjesništvo... Osim ovih ideja, u slavenskome su svijetu posebno još bile važne njegove misli o humanosti kao najvišem cilju razvoja čovječanstva i, naravno, njegova pozitivna ocjena slavenskih naroda, kojima je proricao važnu ulogu u budućnosti.“ (Švoger, 1998: 455)

Ilircima su Herderove ideje poslužile u aktualnoj političkoj borbi. Inspirirala su ih njegova shvaćanja o:

(...) jednakoj vrijednosti svih naroda koji imaju pravo na njegovanje vlastitoga jezika, kulture, narodnoga stvaralaštva, te u krajnoj konzekvenci imaju i pravo na slobodan razvoj i vlastitu nacionalnu državu. (Švoger, 1998: 464)

Već smo naznačili kako je tadašnja situacija u Hrvatskoj bila pogodna za prihvaćanje Herderovih ideja. Jedna od najvažnijih bila je upravo ona vezana uz jezik kao model nacionalne ideologije. Stoga je Ljudevitu Gaju, tvorcu hrvatske nacionalne integracijske ideologije, ovakav model poslužio za isticanje jezičnog programa. Prema tome, Švoger naglašava povezanost Gajevu tezu o međusobnoj ovisnosti jezika i duha naroda koji se očituje u „običajima, zakonima, vjeri i bogoštovlju“ (Švoger, 1998: 471). Tako je jezik dobio svoju nacionalnu, političku, socijalnu i kulturnu funkciju. Ilirci su, osim jezika kao nacionalnog identiteta, prihvatili i važnost narodnih običaja. Ovdje je značajnu ulogu imalo narodno pjesništvo. Herderov stav, kojeg su dijelili i ilirci, možemo isčitati iz članka u rubrici *Smesice* koje je u svojoj studiji Vlasta Švoger i citirala:

Narodne su pësme arhivi naroda, blagajnica njegovoga znanja, verozakona, bogorodja, stvorenja sveta, života njegovih pradedovah i nit njegove dogodovštine. - One su izraz njegovoga sarca, slika njegove unutarnjosti u veselju i žalosti, uz zaručnu postelju i nad rubom od groba. (Švoger, 1998: 475)

No, osim što su njegove ideje bile od izrazite važnosti za preporoditelje i omogućile su im poticaj, želju i hrabrost za borbu, one su također omogućile i različite aspekte razmatranja. Pružile su različite načine interpretacije, pri čemu je svaki interpretator odabrao po vlastitom izboru ono što njemu u danoj situaciji odgovara.

4. Ivan Kukuljević Sakcinski

Ivan Kukuljević Sakcinski rođen je 1816. godine u Varaždinu. Bio je hrvatski povjesničar, književnik i političar te pripada prvoj generaciji hrvatskih preporoditelja. Školovanje je započeo u rodnom Varaždinu, a nastavio je u Zagrebu te je pohađao i Vojnu akademiju u Kremsu. 1833. godine pridružio se vojsci, a nekoliko godina kasnije postao je časnik. Upoznavši Ljudevita Gaja, susreo se s ilirskim idejama čiji je zagovornik ubrzo i postao. Podnio je ostavku u vojsci na časničku službu i započeo novi politički život. Postao je jedan od vođa ilirskog pokreta te se borio protiv mađarizacije i cenzure. 1845. postao je veliki sudac Varaždinske županije, a kasnije i veliki župan zagrebački sve dok nije smijenjen. Predsjednik Matice hrvatske bio je od 1874. pa sve do svoje smrti. Umro je 1. kolovoza 1889. u dvorcu Puhakovec u Hrvatskom Zagorju, a pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Političko djelovanje započinje kao radikalni zagovornik i pobornik oslobođenja Hrvatske od Austrije i Mađarske. Borio se za ujedinjenje svih Južnih Slavena te je promicao južnoslavenske ideje. 2. svibnja 1843. godine održao je u Hrvatskom saboru prvi zastupnički govor na hrvatskom jeziku. U tome je govoru propagirao borbu za nacionalno oslobođenje, a naglasak je bio na uvođenju hrvatskog jezika kao službenog jezika u škole i urede. U sljedećem citatu, moći ćemo isčitati mali dio tog značajnog govora:

Mi smo malo Latini, malo Nemci, malo Taliani malo Magjari i malo Slavjani a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! Martvi jezik rimski, a živi magjarski, nemački i latinski – to su naši tutori, živi nam groze, martvi darži nas za garlo, duši nas, i nemoćne nas vodi i predaje živima u ruke. Sada imamo još toliko sile u nami suprotstaviti se martvomu, za mala nećemo moći nadvladati žive, ako se čvarsto na naše noge ne stavimo, to jest, ako naš jezik u domovini neutvardimo i njega vladajućim neučinimo. Susedi naši, osobito Magjari, neće već odstupljivati od svojega jezika, i iz priateljstva i uljudnosti prema nas ili iz drugoga kakvoga uzroka, neće ga zaista zamenjivati s ikojim drugim najmanje martvim, nu to i potrebovati hoteti od njih, bi značilo toliko: kao orlu hoteti svezati krila, da k nebu nepoleti; njihova stalnost i jedinost u jeziku nadvladati će zaisto našu nestalnost, neslogu i mešariu. (Kukuljević, 1997: 620)

Hrvatski sabor, na Kukuljevićev prijedlog, 1847. godine donosi odluku o uvođenju hrvatskog jezika kao službenog jezika. Nakon prestanka Bachovog apsolutizma, započinje njegov nov i drugačiji politički život. Od borca za slobodu i oslobođenje od austrijske vlasti, počeo je

provoditi protuhrvatsku i protujužnoslavensku politiku. Nakon nagodbe Austrije i Mađarske, smijenjen je s mjesta velikog župana i time prestaje njegov politički život.

Književno stvaralaštvo Ivana Kukuljevića možemo podijeliti u tri faze. Prvu fazu obilježava razdoblje od 1838. do 1848. U tome je razdoblju napisao ciklus intimne lirike, pripovijetke i najvažnije drame. U drugoj fazi, koja traje do 1860., objavljuje svoja manje poznata dramska djela i novelu *Dva Slavena*. Ovo razdoblje su obilježila njegova putovanja i prikupljanje građe za putopise koje objavljuje u časopisima. Posljednju fazu obilježila su multidisciplinarna istraživanja i izdavački pothvati. (Batušić 1997: 15-16)

Njegov književni rad izuzetno je bogat i raznolik. Preporodne budnice i povijesne pjesme imale su velik utjecaj na hrvatski narod. Objavio je razne zbirke, priredio prvu hrvatsku znanstvenu bibliografiju u kojoj su bibliografske jedinice razvrstane u tri niza: na glagoljici, ćirilici i latinici, a kasnije je objavio i dodatak. Također je priredio izdanja starih hrvatskih pisaca iz Dalmacije, *Leksikon umjetnika* te *Pjesme Marka Marulića* (1869.). Autor je prve hrvatske drame ilirskog razdoblja *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* (1839.).

Bio je prvi predsjednik *Hrvatskog arheološkog društva* i prvi terenski istraživač u sjevernoj Hrvatskoj. Među prvima je darivao arheološki materijal tadašnjem Narodnom muzeju (današnji Arheološki muzej u Zagrebu). Također među prvima započinje s prikupljanjem povijesne građe i organiziranjem novih institucija i udruženja.

5. Zapisi usmene književnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Ivan Kukuljević Sakcinski 1847. godine objavljuje zbirku *Pěsme: s dodatkom narodnih pesmah puka harvatskoga*. Ta je zbirka značajna i za usmenu hrvatsku književnost i narodnu tradiciju. Pjesme su podijeljene na štokavske, čakavske i kajkavske pri čemu je imao poteškoća. Trudio se obuhvatiti pjesme svih triju narječja i zapisati ih onako kako ih narod izgovara ili pjeva. Dio pjesama zapisao je sam Kukuljević, a dio je preuzeo od dugih, među kojima su bili Rakovac i Vraz. Zapisujući pjesme proširio je svoj interes na područje folkloristike.

U raspravi *Bajoslovje i crkva s podnaslovom Vile* u 1. svesku *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* nastoji prikazati južnoslavenska vjerovanja i predaje o vilama. O narodnom vjerovanju govori kao o "svetom blagu naših pradjedova koje se uspjelo sačuvati" (Bošković-Stulli, 1978: 310). Uz predaju o vilama, navodi i pjesme koje smatra izravnim svjedočanstvima. Povijesnoj raspravi *Dogadjaji Medvedgrada* pridodao je dodatak: *Narodne pripovjesti o Medvedgradu: o Crnoj kraljici*. Njegova *Pitanja na sve priatelje domaćih starinah i jugoslavenske povestnice* obuhvaćaju povijesna pitanja te se traže odgovori o usmenom kazivanju, vjerovanju, običajima i pjesmama.

Zbirka *Povjestne pjesme* započinje uvodnom pjesmom *Domovina slavjanka* u kojoj se nastoji predočiti i obuhvatiti sve slavenske narode. Svaka strofa započinje istim početnim stihom (gdje je slavska domovina?) te predstavlja jedan od slavenskih naroda. Prvu cjelinu čine Slavjanke I, pjesme koje predstavljaju svaki slavenski narod. Svaka od pjesama nosi naziv svoga naroda. Drugu cjelinu Slavjanke II čine pjesme posvećene ostalim državama i europskim narodima. Nadalje slijedi novi skup pjesama vezan uz Hrvatsku državu i njenu prošlost. Opisuje se hrvatski narod, njihovi osjećaji i stalne borbe s kojima su se tijekom prošlosti suočavali. Pjesme su domoljubne tematike, a često se mogu unutar njih pronaći i razne molitve. Spominju se i hrvatski velikani, poput Petra Svačića. U zasebnom dijelu *Hrvatske slike* pronalazimo pjesme koje veličaju reljef Hrvatske i njena prirodna bogatstva. Osim toga pjesame prikazuju stanovnike pojedinih mjesta, razne djelatnosti, vojnike, književnike i mornare te političke i gospodarske prilike i situacije. U narednim pjesmama, koje su okupljene pod temom *Grobovi hrvatski*, veličaju se i opisuju znamenite hrvatske ličnosti.

U svoju zbirku *Pěsme* (1847.) nadodao je 112 lirskih i nekoliko epskih usmenih pjesama. Većinu tih pjesama je sam zapisao, a neke je prepisao od drugih sakupljača. Pjesme su štokavske (11), čakavske (26) i kajkavske (75). Kajkavske pjesme zapisane su s područja Hrvatskog zagorja,

Međimurja i okolice Varaždina, dok su čakavske s Primorja i gradišćanskog područja. Nastojao ih je što vjerodostojnije zapisati u duhu narodnog jezika i načina kazivanja. Prve kajkavske pjesme prikupljene su s područja Međimurja. Neke od pjesama, Kukuljević je prikupio i izvan granica Hrvatske - u Austriji (Wölbendmauer i Padendorf). Neke od pjesama su slične češko-moravsko-slovačkim baladama kao što je *Ranjeni junak*. Također su mnoge pjesme prerađene tako što su kajkavizirane, pa umjesto nekog stranog imena junaka dobiva kajkavsko narodno ime (npr. Đura). Osim balada, prisutne su i romance. *Tri tuge junaku*, jedna je od romanci koje bogate ovu zbirku. Nadalje možemo susresti i svatovske kao što je pjesma *Koju bi ja snubil*. Također se mogu pronaći i pjesama šaljive tematike, kao i brojni zapisi inspirirani stvarnim životnim situacijama. Opširnije o ovoj temi može se pronaći u radu Ivana Zvonara *Motivsko-tematski svijet u Kukuljevićevim zapisima kajkavskih usmenih pjesama* (1998).

Na samom početku svog zapisivačkog rada, Kukuljević se je susreo s problemom bilježenja pojedinih glasova za koje nije bilo znakova. Pri zapisivanju senjskih pjesama, Antun Mažuranić zamjerio mu je da se nije pridržavao senjskog izgovora. Za razliku od čakavskih pjesama, u kajkavskim je uočio izrazito bogatstvo vokala. Neke od tih osobitosti je nastojao zapisati pa je tako s prijeglasom pisao zatvoreno o, otvoreno e i a. E koje je nastalo od jata označavao je crticom, kvačicom okrenutom gore ili ga uopće nije označavao. Ni danas nije riješeno sustavno bilježenje glasova usmenih kajkavskih pjesama.

U vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda sakupljači usmenoknjiževnih tekstova često su uzajamno prepisivali i objavljivali zapise usmenih pjesama. Tako je i Kukuljević preuzeo nekoliko zapisa drugih sakupljača među kojima su bile četiri pjesme Dragutina Rakovca: *Devojka budi dragog*, *Dragi i Draga*, *Tužna devojka* i *Devojka prevari Boga* te jednu Stanka Vraza: *Poslednji Frankopan i Zrinjski*.

Prema Andrei Sapunar Knežević i Marijani Togonal, Ivan Kukuljević Sakcinski i Stanko Vraz među prvima su isticali potrebu za upoznavanjem i istraživanjem moravskih, donjoaustrijskih i zapadnougarskih Hrvata. Time su doprinijeli upoznavanju tog dijela hrvatskoga naroda koji je do tada bio nepoznat hrvatskoj javnosti. Rukopis *Svitske jačke se va vi knjiga nahajaju ke se rado va šopronske varmeđi jaču iliti popivaju. Spisane va letu 1840.* sadrži četiri usmenoknjiževna zapisa, no ne zna se njihov zapisivač.

Kukuljevićev istomišljenik, Stanko Vraz, dao je uputstva o načinu, metodologiji sabiranja, bilježenja i uređivanja usmene građe. Obojica ističu da se treba zapisivati upravo onako kako

kazivači kazuju. Ono u čemu su se njih dvojica razilazila je mišljenje o Vuku Karadžiću. Vraz je iznimno cijenio njegovo stvaralaštvo, smatrajući ga sakupljačkim uzorom. Posvetio mu je *Narodne pesni ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* (1839.). Iako ga je smatrao vrsnim sakupljačem, zamjera mu dotjerivanje narodnih stihova (Sapunar Knežević i Togonal, 2011a: 84). Za razliku od Vraza, Kukuljević mu zamjera prisvajanje hrvatskih narodnih pjesama i njihovo uvrštavanje u zbirku srpskih narodnih pjesama. O tome problemu pisao je češkom preporoditelju i sakupljaču Pavelu Jozefu Šafariku. Kukuljević jasno odjeljuje hrvatski narod od ostalih južnoslavenskih te zamjera često nazivanje Hrvata Srbima. Također odjeljuje i hrvatski prostor od okolnih zemalja (Sapunar Knežević i Togonal, 2011a: 84).

Autorice rasprave pod naslovom "Uloga Stanka Vraza i Ivana Kukuljevića Sakcinskog u istraživanju usmenoknjiževnog stvaralaštva zapadnougarskih i doljnjoaustrijskih Hrvata" objavljene u *Zborniku o Stanku Vrazu hrvatskom pjesniku i književnom kritičaru* ističu važnost Vraza i Kukuljevića. Navode kako je izrazito bitan njihov doprinos pri sakupljanju i objavljivanju narodnih usmenih pjesama. Možemo ih smatrati predvodnicima organiziranog sakupljanja i objavljivanja usmene književnosti. Među prvima povezuju hrvatsku kulturu s doljnoaustrijskim i zapadnougarskim prostorom, odnosno područjem gradišćanskih Hrvata. Time su širili svijest o povezanosti hrvatske kulturne baštine te su uvrstili gradišćanskohrvatsku književnost u književnost Matice hrvatske. Pri sabiranju narodne građe, zalagali su se za dosljedno zapisivanje kazivača. Isticali su potrebu za načelom izvornosti te sukladno time su zahtijevali zadržavanje autohtonog, narodnog izraza i stila.

5.1. Stihovani zapisi

U ovom ćemo podpoglavlju pažnju usmjeriti upravo na usmenu građu vezanu uz gradišćanskohrvatsku književnost. Vraz je među prvima objavio pjesme s gradišćanskohrvatskog područja, a u predgovoru napominje da je izbor preuzeo iz zbirke Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

U Kukuljevićevoj zbirci *Pěsme: s dodatkom narodnih pesamah puka harvatskoga* pronalazimo nekoliko pjesama s tog područja. U zapisima uz pjesme naznačeno je samo šire područje iz kojeg potječu, ali ne i samo mjesto. Stoga će klasifikacija pjesama biti prema području iz kojeg dolaze.

U prvu skupinu uvrstit ćemo one pjesme koje potječu iz Varašdorfa. Toj skupini pripada pjesma *Tužan uskok*:

Žalostno nam spiva ta tica papuga,
Da će nas popasti prevelika tuga.
Oh ni mi na svitu vernoga človika,
Ki bi zagovoril tužnoga junaka.
Ali sam va polji, ali sam va gori,
Jednako mi derhće serce v mojem teli
Kuliko god puti na otca pomislim,
Jino tužni sinak mater zaobličim...
I ako pogledam moje mile bratce,
I oči obrnem na drobne sestrice,
Suzami su puni tužni oči moji,
Na se strani gledam, nigder nij pomoći.
Nemilo da ote junake loviti,
Nemilo vezati, v tabore voziti;
Pune su ulice, jimena mojega,
Ar pitaju za me, sa koga suseda.
Bil jesam veliko i lipo veselje,
Otcu i materi jedino ufanje.
A sada sam sebe moram zatajati,
Ako neću milih starjih zapustiti.
Pustina, pustina, široka pustina,
Primi me junaka, bud' mi domovina!
Nedaj me loviti, nedaj me vezati,
Ar želim neg starjih slabost podpirati. (Kukuljević, 1847: 177)

Već nas prvi stihovi upućuju i uvode u sjetno raspoloženje kojem odiše čitava pjesma. Česti su motivi tuge, straha i domovine. Pjesma najavljuje nesreću i tugu koja će zadesiti čitav narod pa tako i lirskog subjekta koji je nekad bio ponos svojih roditelja i sugrađana. Iduća pjesma s tog područja je *Verna draga*. Pjesma je ljubavne tematike, a u središtu pozornosti je lirski subjekt, junak, vojnik koji je proputovao svijet, a svoju je ljubav pronašao u svom kraju:

Kada zora puca,
Sedla junak konja,
Stoper se je počeu

Čizme obuvati.
Kome je ur došla
Stara mat zbajati:
Stani sinak stani,
Ur su bieli dani,
Ož nisu zobali
Naši konji vrani. -
Ali su zobali,
Ali ne zobali.
Ož te me odviesti
K ruožici po ciesti....
Čuda sam uz prošau
Svita i orsaga,
Malo sam si našau,
Momu srcu draga.
Sada sam si zibrau
Jednu uzku stazu,
Po koj sam si našau
Vernu milu dragu! (Kukuljević, 1847: 176)

Iduću skupinu pjesama vezujemo uz područje Cverndorfa. U pjesmi *Harvatske tuge* ne zanima nas razlog tuge lirskog subjekta jer je toliko jaka i izražena poetska metafora. Iako pjesma sadrži malo riječi, sve je usmjereno na njegov osjećaj i kazivanje kakva je to njegova tuga koja je na rubu izrecivosti:

Tuge moje tuge!
Da su moje tuge,
Kak su tuge druge!
Ali moje tuge,
Jesu jako težke:
Kad bi samo male
Na kamen spadale,
Kamen bi razbile
Na makovo sime. (Kukuljević, 1847: 172)

Među pjesama iz Cverndorfa je i pjesma *Jelena, jelena* koju je zabilježio i Fran Kurelac s istim početnim stihovima, ali u malo drugačijoj verziji. Pjesma je i danas vrlo aktualna te je Gradišćanski Hrvati često izvode. Pjesma je vrlo ritmična i vedrog je raspoloženja. Jelena je

metaforički prikazana motivom nezrela jabuka kojoj se obraća lirski subjekt. Navodi da će biti u pravo vrijeme ubrana, stoga možemo zaključiti kako je u pjesmi sadržana personifikacija. Nadalje se lirski subjekt obraća konjima svoga brata pred kojima je veliki zadatak:

Jelena, Jelena, jabuka zelena!
Jošće nisi zrela, niti si juvena,
Neg ti budeš zrela, v pravi čas trgana.
Pod njom raste trava ditelina,
Nju je žela jedna mlada divojka,
Mlada, mlada lipa jedna divojka.
Ča j nažela pred konje je vrgla:
Jiće ! piće ! moga bratca konji!
Zutra vam je daleko put putom,
Momu bratcu noste jubnu jubavku,
Našej majki jednu lahku lahkotu,
Našem čački jednu dobru dobrotu. (Kukuljević, 1847: 173)

Posljednja pjesma iz ove skupine je *Parva i druga ljubav* koja je izrazito šaljivog karaktera. Lirski subjekt govori o svojoj prvoj i drugoj ljubavi te ih uspoređuje. Pjesničke slike temelje se na oprečnim osjećajima:

Moja prva ljubau
Crlenoga lica,
Druga moja ljubau,
Bljutavoga lica.
Prva šetala se
Va svili, bumbaki,
Druga šetala se
Va sribri i zlati.
Prva šetala se
Va svili, bumbaki,
Ašče je junaki
V oči odnašali.
Druga šetala se
Va srebri i zlati,
Oždie pa neće
Niedan pogledati. (Kukuljević, 1847: 175)

Dvije pjesme pripadaju skupini iz Čunova. Prva pjesma je *Tužna draga*. (Iz Čunova u mošonskoj varmedji). Već iz samog naslova možemo zaključiti sjetno raspoloženje pjesme. Pjesma sadrži i motive iz prirode, ali i one prepoznatljive za ovo područje – čunovski most. Pjesma završava zazivom Boga i molbom za pomoć:

Po čunovskim mosti.
Teče voda,
Bistra voda,
Kade moja mila
Rubce perje.
Neperje je mila
Zi vodice,
Neg je perje mila
Zi suzice,
Će ož nam sam Buog,
Buog pomoći,
Nam pomoći va dne,
Va dne v noći. (Kukuljević, 1847: 178)

Druga i posljednja pjesma je *Prevareni*. Ovo je izrazito kratka pjesma čiju temu možemo isčitati iz samog naslova. Lirski subjekt došao je tražiti svoju ljubav, svoju milu ružu. No umjesto da je nađe i bude s njom, društvo ga je prevarilo i nasamarilo pa je ostao bez društva i svoje drage:

Na placi sam stal,
Premilo gledal,
Kadi je mila ruoža,
Koj bi (v) pelo šal;
Tovaruš me je zval,
Š njim sam (v) pelo šal,
Uon se je s milum
Objameval,
Ja sam s kraja stal. (Kukuljević, 1847: 179)

Posljednjoj skupini iz Maverlina pripada samo jedna pjesma, *Prevarena Mara*. Pjesma je sličnog karaktera kao ona iz Čunova pod nazivom *Prevareni*. Motiv prevare je ključan u obje pjesme samo je oblikovan na različiti način:

Kade Mare v malin gre,

Onda sunce dole gre:
Malin mele pšenicu,
Junger ljubi Maricu:
»Marica neplači se,
»Ja ti kupim žužničku
»Deset lakat dužicku,
»Prvi lakat za dukat,
»Drugi lakat za novac.«
Prvi kupil za dukat,
Drugi neje za novac. (Kukuljević, 1847: 174)

Pjesme su veoma raznolike, poneke imaju slične teme ili motive, a neke raspoloženje i atmosferu. Već je i prethodno naznačeno kako Kukuljević nije bilježio kazivača usmenih pjesama, kao ni mjesto, već samo šire područje njihova podrijetla. Cvendrof/Zwerndorf i Maverlin/Nevrlin (danas Wildungsmauer), srednjega Gradišća – Vorištan i Hornstein, Veliki Borištof / Grosswarasdorf te sela u današnjoj Slovačkoj – Čunova. Sela Cvendrof/Zwerndorf i Maverlin/Nevrlin (Wildungsmauer) danas su bez Hrvata. (Sapunar Knežević i Togonal, 2011a: 82) Objavljivanjem osam pjesama s gradišćanskohrvatskog područja daje se temelj i poticaj za daljnja istraživanja tog područja.

Kukuljević je gradišćanskohrvatsko usmeno pjesništvo objavio uz primorske pjesme, odnosno uvrstio ga je u čakavsko narječje. U predgovoru Kukuljević govori o razlikama među pjesmama koje su zapisane u različitim krajevima Hrvatske. Pjesme se razlikuju s obzirom na podneblje, životne situacije i duševno stanje određene zajednice u kojem su te pjesme nastale. Često je uspoređivao čakavske pjesme s područja Senja i one s područja Doljnje Austrije:

Kao što se po ponosnom Senju, gnjezdu slavni uskoka, i po našoj junačkoj granici, zbirki neumarnih muževah, pevaju starinske pjesme junačke; tako javljaju pjesme iz Austrije i Ugarske neku žalostnu ćut, kad i kad samo ublaženu pojavljenjem ljubavi i pohlepom za slobodom. (Sapunar Knežević i Togonal, 2011a: 80)

Već je na početku zbirke istaknuo važnost izvornosti pri prikupljanju i objavljivanju narodnih usmenih pjesama, ali i narodnog blaga uopće:

Kao što se narečje hrvatsko u tri porēkla deli, najmre: u štokavsko, čakavsko i kajkavsko, tako sam razdělilo i ja pjesme ove, i za svetu si dužnost dāržao onako ih napisati i priopćiti svetu, kako ih puk izgovara i pēva; što je po mnēnju mome glavna zadaća svakoga sabiratelja narodnih pjesama. (Kukulević, prema: Sapunar Knežević i Togonal, 2011: 83)

U Zbirci *Pěsme: s dodatkom narodnih pesmah puka harvatskoga* pjesme su podijeljene u nekoliko grupa. Prvu grupu čine *Koraljke* u kojoj su pjesme označene brojevima od 1 do 30. Većinom su duhovne, no može se pronaći i koja pejzažna pjesma. Drugu grupu čine *Sarčanice*, odnosno ljubavne pjesme, dok pjesme pod nazivom *Kupine* čine domoljubne pjesme. Kukuljević je u ovoj zbirci zasebno istaknuo i prijevode te narodne pjesme. *Narodne pjesme* čine one štokavske, čakavske i kajkavske. Tematski raspon pjesama je vrlo raznolik i širok. Objedinjuje ljubavne, prigodne, pejzažne, domoljubne, vojničke i šaljive pjesme. U štokavskim pjesmama često se spominju povijesne ličnosti, u čakavskim su pjesme poredane prema mjestu iz kojeg potječu, a u kajkavskim je najviše onih iz okolice Varaždina i Hrvatskog zagorja. Navedene i obrađene pjesme s gradišćanskohrvatskog područja uvrštene su pod čakavske narodne pjesme.

Također treba nadodati kako je, pri kraju zbirke, Kukuljević naveo pjesme prema tematskoj cjelini. Upravo zbog toga, ovo se smatra "prvom klasifikacijom naših usmenih pjesama koja može izdržati znanstvene kriterije." (Zvonar,1998:295)

5.2. Prozni zapisi

Ljiljana Marks u svom radu *Usmena proza u hrvatskoj književnosti (na krajevima dvaju stoljeća)* navodi kako je Hrvatsko 19. stoljeće obilježeno otkrićem vlastite povijesti:

Prozna je usmena tradicija duboko utkana u hrvatsku pisanu književnost upravo toga doba. Pratimo tako njezine tragove, odjeke, doslovne citate, čitave priče ili pojedine epizode uključene u romanesknu strukturu povijesnih romana, pripovijedaka i igrokaza, stihova koji prizivaju predaju, likove kojima su osobine podudarne, dapače gotovo istovjetne onima iz priča, preuzete sintagme, poslovične izreke, metafore, asocijacije, aluzije. (Marks, 1998: 398)

Marks nadalje izdvaja Kukuljevićev prikaz povijesti Medvedgrada 1854. U tom prikazu, Kukuljević opisuje jedan od najpoznatijih događaja u Hrvatskoj u 16. stoljeću - Seljačku bunu. Upravo je Seljačka buna, kao stvarni povijesni događaj, poslužila za nastanak književnog djela. U svome opisu bune Kukuljević citira Istwanfyja i Habledića. Također izdvaja motiv smaknuća Matije Gupca, ali i motive kao što su stolac na Trgu sv. Marka, gvozdena kruna, mučenje usijanim kliještama. Sve te motive izdvaja i Marks u svom radu te nadodaje kako su ti motivi preuzeti upravo iz usmene tradicije.

Na dan njegova pogubljenja odvedoše ga na Trg sv. Marka, i postaviše ga vezana na stolac, na ono mjesto gdje još danas četiri pločnasta kamena zabijena stoje. (...) vjenčaju

Gubca u ognju razbieljenom gvozdenom krunom, derahu ga usievaniem klieštama, odsjekoše mu zatiem vienčanu glavu i razciepaše njegovo tielo na četiri komada, te pobacaše ih na četiri strane svieta. (Marks, 1998: 403)

Događajima Medvedgrada, Kukuljević je nadodao i pripovijest o Crnoj kraljici. Bošković-Stulli u svom djelu *Priče i pričanje* navodi kako se u Dodatku *Narodne pripovijesti o Medvedgradu*, osim pripovijesti o Crnoj kraljici i njenoj naravi, nalaze i razne druge predaje

(...) o vrelu *mliječnice*, gdje se kraljica kupala u mlijeku, Kraljevu zdencu, o ribnjaku, te znamenita predaja o medvedgradskom topu, čijim su čudesnim pogotkom u pečena kopuna turskog vođe bili zauvijek protjerani Turci sa zagrebačkog polja. (Bošković-Stulli, 2006: 97)

Etnološko-folklorističke Kukuljevićeve zapise možemo pronaći i u njegovim putopisima te zapisima legendi. Svoje je zapise objavljivao u *Danici Ilirskoj* (1842. - 1846.)

Tomislav Đurić u svom radu *Etnološko-folkloristički zapisi Ivana Kukuljevića-Sakcinskog u "Danici Ilirskoj"* analizira Kukuljevićev rad te navodi kako je prvi zapis objavljen pod naslovom *Dopis iz Primorja*. Pisan je na Grobniku 1842. godine te u njemu Kukuljević opisuje krajolik i ljude te osluškuje, bilježi i analizira jezik. Zapisuje legende iz okolnih sela o raznim borbama Hrvata i Mongola. Nadalje Đurić izdvaja *Dopis iz Mletaka* u kojem, prolazeći kroz Gorski kotar, Kukuljević opisuje ljude i mjesta. Ondje je prisustvovao na bogoslužju koje je održano na narodnom jeziku. Sveta misa predstavlja izravnu poveznicu s tradicijom i usmenom predajom. U Jezeranama je želio zapisati pokoju narodnu pjesmu, no zbog sramežljivosti puka to nažalost nije učinio.

U svojim radovima, osim usmenih pjesama, Kukuljević zapisuje i brojne legende i mitološke priče. Jedna od tih legendi je i *Dalmatinka na zidinah atalskih*. Legenda govori o:

(...) događaju iz 15. st. kada je kršćanska vojska opsjedala turski sredozemni grad Atalu. U toj vojsci bilo je i dosta Hrvata iz Dalmacije. Kada je došlo do pomutnje u njihovim redovima i do povlačenja, odustajanja od opsade, na zidinama grada pojavila se turska zarobljenica Dalmatinka. Ona je pozivala odstupajuću vojsku i svoje sunarodnjake Dalmatince da se vrate i osvoje grad. Kada u tome nije uspjela, bacila se među njih sa zidina grada s uvjerenjem, radije umrijeti među svojim nego biti robom. Glas o njenoj junačkoj smrti donijeli su vojnici u Dalmaciju. (Đurić, 2001: 288-289)

Tako nastaje legenda o Dalmatinki kao slavnoj, junačkoj ženi.

5.3. Predaje o vilama kao etnografska građa

Veliki Kukuljevićev doprinos vezan je uz narodnu mitologiju. Đurić navodi kako je Kukuljević sustavno objavljivao i prikazivao predaje i vjerovanja o vilama u *Danici* (1846.) od broja 40 do 45. Kukuljevićev interes za narodnu mitologiju, osim Đurića, proučavao je i Ivan Zvonar. Međutim Zvonar analizira zapise objavljene u časopisu *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*. Kukuljević je te zapise, pod naslovom *Bajoslovne*, objavio nešto kasnije od onih u *Danici*. Upravo zbog toga, zapisi se ponešto međusobno razlikuju jer su oni iz *Arkiva* nadopunjeni.

U ovom ćemo poglavlju analizirati i proučiti predaju o vilama na osnovi razmatranja Tomislava Đurića i Ivana Zvonara. Time ćemo upotpuniti nedostatke zapisa iz *Danice* i pružiti što vjerniji prikaz njegovih predaja. Zahvaljujući

(...) dobroj obaviještenosti, jer je sustavno obilazio hrvatske i druge krajeve, te u neposrednim susretima s kazivačima i zapisivanju njihovih podataka Kukuljević je mogao razvrstati naše tradicije o vilama. (Đurić, 2001: 289)

Veoma je detaljno proučavao predaje o vilama te ih je podijelio na zračne, zemne, i vodene, a vile dijeli na one dobre i zle. Ističe kako su vile

uobličene u elementa – u zraku, na zemlji i u vodi, a njihova su pučka imena – "vila oblakinja", vila planinkinja ili podgorkinja" te "vila vodena", "povodkinja" i "morska deklica". (Đurić, 2001: 289)

Vrlo je izražen dualizam dobra i zla, pa su tako zračne vile dobre, vodene zle, a zemne prevrtljive. Zahvaljujući narodnim opisima, Kukuljević dočarava izgled vile kao mlade lijepo žene blijeda lica koja je obučena u bijelo. Ima vitko tijelo i krila te izrazito mio i blag glas. Navodi da onaj tko čuje pjesmu vile više nikad ne može slušati ljudski glas, a onaj tko je vidi, taj više ne vidi ljepotu zemaljske ljepote. Čovjek koji čezne za vilom umire, a rijetki su oni koji mogu sudjelovati u vilinskom kolu i komunicirati s njima. Kukuljević iznosi konkretne primjere vjerovanja u vile. Bilježi kako ljudi iz Varaždina i okolice pripovijedaju a su vile prije postanka svijeta pjevale i plesale kolo upravo onako kako to sad čine hrvatske djevojke. Ljudi križevačkog kraja i Hrvatskog zagorja vjeruju da vile s neba svakog mladog petka uče žene kako treba liječiti. Uz predaje i vjerovanja, Kukuljević je zabilježio i poneku pjesmu o vilama kao što je ona iz sela Zbelave kraj Varaždina:

Lepo je mesto
Varadin
Po njem se šeću

Dragi dva,
Jednomu ime
Ivan mlad
Drugi je ime
Jelica
„Stani se gore
Ivan mlad!“
„Nemrem se stati
Gore ja,
Vile me serce
Bodeju!“
„Stani se gore
Jelica!“
„Nemrem se stati
Gore ja
Vile me serce
Bodeju.“ (Kukuljević 1847: 247 prema: Zvonar 2017: 74)

Također opisuje takozvane morske puce, odnosno vile koje su pola ribe i pola djevojke.

U grupi pjesama pod nazivom *Bajoslovne* izrazito dominantan motiv su upravo vile. Jedna od prvih pjesama govori o žednoj djevojci i vili koja ima utjecaj na njenu sudbinu:

Vile
(Zbelavska.)
Sivi sokol leče po svi vlaškoj zemloj,
Nigder nije našel drevca nit kamenca,
Samo jednu granu, granu jorehovo,
Pod njim mi divojka droben šev šivala
Droben šev šivala, žēju jobdelala,
Hitila jiglicu v zelenu travicu,
Hitila platence vo hladno senčece,
Tekla mi divojka k hladnomu studenku,
Nagnula glavicu k hladnomu studenku.
„Nepij mi divojka te hladne vodice,
Tutu su ti vile, vile jostvarile.
Ki vodicu pije v černi zemli gnije
Ki mi vince pije pre bogu počiva. (Kukuljević 1847: 247 prema: Zvonar 2017: 70)

Ta se pjesma pojavljuje i u drugim zapisima, ali s različitim završecima. Zatim možemo istaknuti i pjesmu o devet zlatnih tajanstvenih ključeva koji otvaraju devet gradova/ komora. Ovu pjesmu povezujemo uz slavensku mitologiju, točnije uz božicu Mokoš (pola godine vlada vanjskim, a pola godine podzemnim svijetom). Motiv zlatnoga ključa, također je i simbol otvaranja vrata proljeća i plodnosti.

Belje sunce nego mjesec
(Toplička)

Hoj divojka medjimorka,
Gde si vodu zajimala?
Na kraj sela pod hrastičom,
Na hrastiču zlata rosa,
Njo mi bere zlati ključar,
Njo mi nese dal daleko
Dal daleko raj kovaču.
Kuj mi kovač devet ključov,
Devet ključov otpiračov,
S kim odpremo devet komor,
Vu deseti Mara sestra.
Bratci so se spominali:
Kam hočemo s Marom sestrom?
Jeli k soncu jel k mesecu?
Bolje k soncu neg k mesecu
Sonce sveti, mesec mrači. (Kukuljević 1847: 205 prema: Zvonar 2017: 71)

Kukuljević donosi i zapis pjesme *Maria i mlada nedelja*:

Počela Marja nedelu zazvati:
„Pomoć boža nedela premlada!
Našla sem ti te neznane lude
Te židove te neznane lude
Zeli su mi sineka dragoga.“
– Tako Marja nesi mi vervala,
Nes' vervala išla si ti gledat,
Išla s' gledat sina si zgubila. (Kukuljević 1847: 246 prema: Zvonar 2017: 72)

Mlada nedjelja je prva nedjelja za vrijeme mladog mjeseca te je također povezujemo s božicom Mokoš. Tog se dana ne smije ići u lov, ribolov ili raditi na zemlji, a žene ne smiju plesti, odnosno ne smiju se baviti ručnim radom.

Đurić navodi kako je Kukuljević zapisivao i brojne narodne priče vezane upravo uz staništa vila. To su Velebit, Samoborsko gorje (špilja Plačanik) Krapinske (planina Strahinčica) i Viničke (špilja Vindija) gore. Kod Stubice je vir Koritnjak u kojem se svake večeri vile kupaju, dok kod izvora Melinec vile peru noge prije odlaska u kolo. Osim Đurića, Zvonar također navodi kako su Kukuljevićeve zapisi o vilama uvijek zemljopisno točno određeni te u prilog tomu izdvaja jednu od predaja:

Kod Toplicah varaždinskih pripovedaju muži od vilah da su one u staro vrēme rado po pašah i okolo Bednje hodale i popěvale tako milo i ugodno /kao Sirene/ da je onoga ko ih je slušao serce bolelo od miline. Onda /vele muži/ bile su još bolje – one su pomagale bogata polja žeti – i livade kositi – one su imale od stada (?) vremena u celom orsagu, nu odkad su pastiri s biči pucati počeli, otišle su one iz Horvatske, i nitko ih ne vidi i nitko ih ne čuje popěvati više – bile su to bele i krasne devojke koje su čoveku samo dobro činile. – Još sada popevaju deve od njih: *Bele vile kolo vode*. (Zvonar, 2017: 74)

I naposljetku treba spomenuti kako je, na temelju kazivanja Ljudevita Gaja, Kukuljević zapisao legendu od Vulini – sestri Čeha i Leha.

Zapisi su prikaz duhovnog života ondašnjeg puka. Pri bilježenju predaja i vjerovanja, Kukuljević je bilježio i opisivao život i rad seljaka i ljudi, mjesta i krajolike. Svojim je zapisima odredio daljnji razvoj interdisciplinarnog istraživanja, ponajviše etnologije i folkloristike. Maja Bošković-Stulli navodi kako je to prva važna hrvatska obuhvatna folkloristička studija. (Bošković Stulli 2006: 98)

6. Zaključak

Ivan Kukuljević Sakcinski pripada prvoj generaciji preporoditelja. Veliki interes pokazuje upravo prema usmenoj narodnoj književnosti. Osim što traži suradnike, potiče i puk na važnost zapisivačke djelatnosti. Zalagao se za što vjerodostojnije bilježenje usmene književnosti u duhu narodnog jezika i načina kazivanja. Izrazito njeguje tradiciju, a veliko zanimanje pokazuje upravo prema slavenskoj mitologiji.

Usmeno je stvaralaštvo neodvojivo od narodnog života. Do preporodnog razdoblja moglo se nabrojati dvadesetak poznatih rukopisa. Rukopisne zbirke pjesama, nastaju i kasnije te zanimanje i zapisivanje za njih traje sve do danas. Stoga je Ivan Kukuljević Sakcinski jedan od najvažnijih sakupljača usmenog književnog stvaralaštva na hrvatskim prostorima. Zbirka *Pjesme: s dodatkom narodnih pësmah puka hãrvatskoga* (1847.) sadrže 112 lirskih i nekoliko epskih usmenih pjesama. Pjesme se dijele na one štokavske, čakavske i kajkavske. Većinu pjesama Kukuljević je sam zapisao, a neke je prepisao od drugih sakupljača jer su za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda sakupljači usmenoknjiževnih tekstova često uzajamno prepisivali i objavljivali zapise usmenih pjesama.

U usmenoj su književnosti osim pjesama, zastupljeni i prozni tekstovi – legende, predaje i bajke. Kukuljević veliku važnost posvećuje slavenskoj mitologiji. Najznačajnija predaja o vilama tiska je u *Danici*. Kasnije je nadopunjuje i objavljuje u prvoj knjizi *Arkiva* pod naslovom *Bajoslovje i crkva*.

Uz bajke, žanrom usmene književnosti smatra se predaja, legenda i anegdota. Termin predaja uvodi Maja Bošković-Stulli 1958. godine te ga povezuje s riječju predati, a znači prenositi nešto ili izvješćivati. Predaje su kompozicijski i stilski jednostavne, govore o vjerovanju u nadnaravna bića i pojave, o podrijetlu stvari i pojava kao i o povijesnim reminiscencijama. Predaje dijelimo na mitološke, povijesne i etiološke. Mjerilo za određivanje predaje je vjerovanje u istinitost. Predajama su bliske legendama, a razlikuje ih to što su one vjerskog sadržaja te govore o svetačkom životu. Također sadrže nadnaravne elemente i to one vezane uz svetačka ili Božja čuda. No za ovaj rad bitne su mitološke predaje i to ponajviše one o vilama. Na osnovi narodnog vjerovanja, Kukuljević je razvrstao tradiciju o vilama. Dijeli ih na zračne, zemne i vodene. Uz predaje o vilama, zapisao je i brojne pjesme u kojima su upravo one glavni motivi. Pjesme o vilama svrstao je u jedinstvenu grupu pjesama pod nazivom *Bajoslovne*.

Kukuljević se je, kao što smo iz ovog pregleda mogli i uvidjeti, u potpunosti posvetio proučavanju i zapisivanju narodnog blaga. To najviše možemo vidjeti iz njegovog odnosa prema poeziji, prozi i bajoslovlju, odnosno mitologiji. Nastojao je što vjernije zapisati usmeni sadržaj. Pored sakupljenih i zapisanih usmenih pjesama i predaja, bilježio je i mjesto, područje gdje ih je pronašao. Veoma značajna njegova zbirka usmenih pjesama *Pěsme: s dodatkom narodnih pėsamah puka hãrvatskoga*. Zbirka sadrži pjesme s raznih područja Hrvatske što je omogućilo uvid u jezičnu raznolikost hrvatskog jezika. Pjesme su tematski vrlo raznolike, objedinjuju one ljubavne, prigodne, pejzažne, domoljubne, vojničke i šaljive. Proznih je zapisa nešto manje nego onih stihovanih, no to ne umanjuje njihov značaj. Jedna od poznatijih predaja je ona vezana uz događaje na Medvedgradu zapisanih u *Narodne pripovijesti o Medvedgradu*. Veliko je zanimanje usmjerio na predaje o vilama i mitologiji uopće. Predaje o vilama Kukuljević započinje objavljivati u nastavcima u *Danici*, a kasnije integralno, pod nazivom Bajoslovne, u časopisu *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*.

Za Kukuljevićev rad izrazito su bitna bila putovanja. Ona su mu omogućila upoznavanje ljudi i krajolika, ali i istraživanje arheoloških i povijesnih izvora. Njegovi su putopisi i izvješća pridonijela širenju svijesti o važnosti očuvanja kulturne baštine i tradicije.

7. Literatura

7. 1. Građa

1. Kukuljević Sakcinski, Ivan (1847.) *Pěsme: s dodatkom narodnih pesmah puka harvatskoga*. <http://library.foi.hr/knjige/knjiga.aspx?C=2143>
2. Kukuljević Sakcinski, Ivan (1874.): *Povjestne pjesme*. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta. URL: <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?B=1&C=X01376>
3. Kukuljević Sakcinski, Ivan (1997.) *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska.

7. 2. Literatura

1. Batušić, Nikola (1997): "Ivan Kukuljević Sakcinski". U: Kukuljević Sakcinski, Ivan: *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 11-39.
2. Bošković-Stulli, Maja (1978.): "Usmena književnost". U: Bošković-Stulli, Maja i Zečević, Divna: *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga*. Knj. 1: *Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber: Mladost, str. 7-353.
3. Bošković-Stulli, Maja. (2006.): *Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
4. Đurić, Tomislav (2001): „Etnološko-folkloristički zapisi Ivana Kukuljevića-Sakcinskog u "Danici Ilirskoj": (1842.-1846.)“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. 12/13, str. 287-292. <https://hrcak.srce.hr/135125> (30.03.2021)
5. Jurić, Zlatko; Vranešević, Dunja (2011.): „Zaštita kulturne baštine u putnim izvješćima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.“ *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*. 35, str. 23-39. <https://hrcak.srce.hr/117086> (30.03.2021.)
6. Mandušić, Iva; Flego, Višnja (2020.): *KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan (Kukuljević)*. Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: [Hrvatski biografski leksikon \(Izmk.hr\)](http://HrvatskiBiografskiLeksikon(Izmk.hr)) (30.03.2021)
7. Marks, Liljana. (1998): "Usmena proza u hrvatskoj književnosti (na krajevima dvaju stoljeća)." *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*. 27, 45-46, str. 397-414. <https://hrcak.srce.hr/214745> (30.03.2021)

8. Sapunar Knežević, Andrea; Togonal, Marijana (2011a) "Uloga Stanka Vraza i Ivana Kukuljevića Sakcinskog u istraživanju usmenoknjiževnog stvaralaštva zapadnougarskih i doljnjoaustrijskih Hrvata". *Zbornik o Stanku Vrazu hrvatskom pjesniku i književnom kritičaru: zbornik radova sa Znanstvenoga skupa povodom 200. godišnjice rođenja Stanka Vraza: (1810. - 2010.)* : Samobor, 5. studenoga 2010. / [glavna urednica Andrea Sapunar Knežević] Samobor: Gradska knjižnica Samobor. str. 73-93.
9. Sapunar Knežević, Andrea; Togonal, Marijana (2011b) „Stanko Vraz kao folklorist: Vrazov prinos poznavanju hrvatske i slovenske usmene književnosti.“ *Croatica et Slavica Iadertina*. 7/1, 7, str. 193-218. <https://hrcak.srce.hr/79376> (30.03.2021.)
10. Smičiklas, Tade. "Ivan Kukuljević Sakcinski". *Spomen knjiga Matice hrvatske (1892.)*: Zagreb: Matica hrvatska. URL:<https://www.matica.hr/media/knjige/matica-hrvatska-od-godine-1842-do-godine-1892-1072/pdf/spomen-knjiga-mh-digitalni-preslik.pdf>
11. Švoger, Vlasta. (1998): "Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju Danice ilirske." *Časopis za suvremenu povijest*, 30(3), str. 455-478 <https://hrcak.srce.hr/214489> (25.8.2021.)
12. Zvonar, Ivan. (1996): „Kukuljevićev odnos prema usmenom narodnom stvaralaštvu.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. 8-9, str. 75-84. <https://hrcak.srce.hr/135014> (30.03.2021)
13. Zvonar, Ivan. (1998): „Motivsko-tematski svijet u Kukuljevićevim zapisima kajkavskih usmenih pjesama.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* , br. 10-11, 1998, str. 293-308. <https://hrcak.srce.hr/134531> (17.05.2021.)
14. Zvonar, Ivan. (2017): „Usmena književnost u Kukuljevićevu Arkivu za povjestnicu jugoslavensku.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. 28, str. 69-115. <https://doi.org/10.21857/9xn31cvwry> (30.03.2021)

SAŽETAK

U radu se obrađuje tema vezana uz usmenu književnost u radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Izabrana djela pripadaju razdoblju romantizma i hrvatskom narodnom preporodu. Hrvatski narodni preporod razdoblje je kojim započinje intenzivan interes za usmenu književnost i tradicijsku kulturu. Analizirani zapisi usmene književnosti objavljeni su u časopisima *Danica*, *Kolo* i *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*. Ivan Kukuljević Sakcinski jedan je od istaknutih kulturnih djelatnika u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda. Veliki interes pokazuje prema usmenoj narodnoj književnosti, njenom istraživanju i zapisivanju. Zalagao se za što vjerodostojnije bilježenje usmene književnosti u duhu narodnog jezika i načina kazivanja.

Naglasak je na analizi njegovih djela u kojima su prisutni zapisi usmene književnosti. Najviše ćemo pažnje usmjeriti na zbirku *Pěsme: s dodatkom narodnih pesamah puka harvatskoga* (1847) u kojoj se analiziraju pjesme s gradišćansko-hrvatskog područja. Osim navedene zbirke spomenut ćemo i kratko opisati zbirku *Povjestne pjesme* (1874). Nakon stihovanih zapisa, slijede oni prozni. Opisat će se i kratko analizirati predaja o povijesti Medvedgrada, dok će preostale predaje, legende i zapisi biti samo spomenuti. Najviše pažnje, Kukuljević je posvetio predajama o vilama što dokazuju i njegova studija objavljena u nastavcima u *Danici* te kasnije izdanje u *Arkivu*. Na osnovi narodnog vjerovanja, razvrstao je tradicije o vilama. Dijeli ih na zračne, zemne i vodene. Uz predaje o vilama, zapisane su brojne pjesme i vjerovanja, kao i mjesta gdje ih se može pronaći. Kukuljevićevi su zapisi od izrazite važnosti za etnologiju i folkloristiku te su omogućili njihov dalji razvoj.

Ključne riječi: etnologija, folkloristika, hrvatski narodni preporod, Ivan Kukuljević Sakcinski, usmena književnost.